

Στρ. Μυριβήλης, *Η ζωή εν τάφω* (μυθιστόρημα)

Η ζωή εν τάφω είναι το πρώτο μυθιστόρημα που έγραψε ο λογοτέχνης Στράτης Μυριβήλης, και ένα από τα πιο δημοφιλή και εμβληματικά μυθιστορήματα της ελληνικής λογοτεχνίας του 20ού αιώνα. Στο μυθιστόρημα, βασισμένο στις προσωπικές εντυπώσεις του συγγραφέα, εξιστορείται η φρίκη όχι μόνο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και κάθε πολέμου γενικότερα. Ο λοχίας του πεζικού Αντώνης Κωστούλας καταγράφει σε γράμματα-ημερολόγιο, που σκοπεύει να στείλει στην αγαπημένη του, τις εμπειρίες, τις σκέψεις και τα συναισθήματά του, κατά την περίοδο που αυτός πολεμάει στο Μακεδονικό Μέτωπο το 1917.

Στη μορφή του βιβλίου, το έργο πρωτοκυκλοφόρησε το 1924, αλλά δεν πήρε την οριστική μορφή του, παρά μόνο στην 7η έκδοση του 1955. Μέχρι το 1990, το βιβλίο είχε κάνει περισσότερες από 25 ανατυπώσεις και είχε κυκλοφορήσει σε περισσότερα από 120.000 αντίτυπα.

Το έργο αποτελεί το πρώτο μέρος της μυθιστορηματικής τριλογίας του Μυριβήλη, με δεύτερο τη *Δασκάλα με τα χρυσά μάτια* (1933, η μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή) και τρίτο την *Παναγιά τη Γοργόνα* (1948, η εγκατάσταση του Ελληνισμού της Μικρασίας στα ελλαδικά χώματα).

Οι σύγχρονοι με τον συγγραφέα συνάδελφοί του λογοτέχνες μίλησαν για το βιβλίο με τα καλύτερα λόγια. Συγκεκριμένα ο **Ηλίας Βενέζης** έγραψε: «*Το όραμα που παρουσιάζει το βιβλίο έχει τόση φαντασία και δύναμη που δεν μπορώ παρά να θυμώμαι τις παρόμοιες ασύγκριτες εικόνες της Αποκάλυψης και μερικές υπερφυσικές συλλήψεις που ανταμώνεις στην παλιά ασιατική τέχνη*»^[1].

Ο **Γρηγόριος Ξενόπουλος** έγραψε: «*Η ζωή εν τάφω βρίσκω πως είναι ανώτερο έργο από όλα τα ανάλογα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας που διάβασα.*». Τέλος, ο ποιητής **Ιωάννης Γρυπάρης** έγραψε: «*Η Ζωή εν τάφω είναι το καλύτερο, το ανώτερο, το αρτιότερο πεζογράφημα που έχει να δείξει από τις καταβολές της μέχρι σήμερα η νεοελληνική πεζογραφία.*».

Στο μυθιστόρημα διαβάζουμε τα γράμματα, που έγραφε προς την αγαπημένη του, Μυτιληνιός λοχίας Αντώνης Κωστούλας, τα οποία μάλιστα, βρέθηκαν στο γυλιό του (στρατιωτικός σάκος). Η κάθε επιστολή είναι και ένα κεφάλαιο του βιβλίου. «*Δεν πρόκειται εδώ για την ηρωική διάσταση του πολέμου, αλλά για μια πραγματικότητα φρικιαστική. Είναι η φρίκη των χαρακωμάτων έτσι όπως την έζησε ο συγγραφέας. Το αντιπολεμικό μήνυμα του έργου αναδεικνύεται μέσα από την ωμότητα της ρεαλιστικής περιγραφής που χρησιμοποιεί τη φρίκη ως μέσο απώθησης και εξισώνει όλους τους ανθρώπους, φίλους και εχθρούς, κάτω από το βάρος της συντριβής της ανθρώπινης ύπαρξης. Από την άλλη, η αγάπη για τη ζωή, για τον άνθρωπο και το φυσικό του περιβάλλον θα παραμείνει ο συνεκτικός ιστός της σκέψης του και ολόκληρου του έργου του, το μόνο αντίδοτο, η μόνη ελπίδα απέναντι στον παραλογισμό του πολέμου.*»^[2]

Η ιστορία της έκδοσης[

Ο ίδιος ο Μυριβήλης δίνει μια συνοπτική ιστορία της έκδοσης γράφοντας στον πρόλογο της έκδοσης του 1949: «*Το Η ζωή εν τάφω άρχισε να σχεδιάζεται μέσα στα χαρακώματα του Α΄ παγκοσμίου πολέμου. Ένα κεφάλαιο κιόλας δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Νέα Ελλάς που έβγαине στη Θεσσαλονίκη το 1917. Κατόπι, σαν γυρίσαμε από την Μικρασιατική Καταστροφή, το πρώτο σύνολο μπήκε σαν επιφυλλίδα στην εφημερίδα Καμπάνα της Μυτιλήνης. Το ανάτυπο από εκείνη την επιφυλλίδα (1924) στάθηκε η πρώτη έκδοση του έργου. Από τότε η Η ζωή εν τάφω σημειώνει μια σταθερή πορεία ως τις μέρες μας, ανάμεσα σε πολλές και τρικυμιώδεις πολιτικές περιπέτειες, ενθουσιασμούς και παρεξηγήσεις. Η κυκλοφορία του βιβλίου είχε απαγορευτεί τα τέσσερα χρόνια της δικτατορίας [του Μεταξά] και τα κατοπινά τέσσερα*

χρόνια της κατοχής.» Σύμφωνα με την βιογράφο του, Νίκη Λυκούργου, το έργο φαίνεται να γράφτηκε το πεντάμηνο διάστημα από την αποστράτευσή του και την επιστροφή του στην Μυτιλήνη, δηλαδή από τον Νοέμβριο του 1922 έως και την πρώτη δημοσίευσή του, σαν επιφυλλίδα στην εφημερίδα *Καμπάνα*, τον Απρίλιο του 1923^[3].

Πρώτη δημοσίευση, στην επιφυλλίδα της εφημερίδας *Καμπάνα*, και στα πρώτα φύλλα της (αρ. 3 Απρίλιος 1923, έως αρ. 46 Ιανουάριος 1924)

Η ζωή εν τάφω

Η **πρώτη έκδοση** την άνοιξη του 1924 βγήκε σε βιβλίο σχήματος τσέπης — το οποίο μάλιστα μοιράστηκε δωρεάν στους συνδρομητές της εφημερίδας — με τίτλο:

«Στράτη Μυριβήλη: Η ζωή εν τάφω. Χειρόγραφα που βρεθήκανε μεσ' το γυλιό του λοχία Αντώνη Κωστούλα. Λογοτεχνική Βιβλιοθήκη Καμπάνας. Μυτιλήνη 1924. Νο 1». Το έργο υποδιαιρείται αριθμητικά σε κεφάλαια, από το Α' μέχρι και το ΚΘ', και περιλαμβάνει έναν πρόλογο και έναν επίλογο του συγγραφέα.

Η **δεύτερη έκδοση**, στην οποία ο συγγραφέας προσέθεσε ακόμα 16 κεφάλαια, κυκλοφόρησε με τίτλο «Η Ζωή εν τάφω (ιστορίες του πολέμου)» και εκδόθηκε από τον τυπογραφικό και εκδοτικό οίκο του Ν. Θεοφανίδη – Σ. Λαμπαδαρίδη, σε 1000 αντίτυπα, τον Απρίλιο του 1930. Μέχρι τον Δεκέμβριο του 1932 το βιβλίο επανατυπώθηκε και είχαν εξαντληθεί τα πρώτα 3.000 αντίτυπα.

Η β' έκδοση χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος υπάρχουν 30 κεφάλαια και στο δεύτερο 23. Σε αυτήν την έκδοση η αρίθμηση των κεφαλαίων έχει αντικατασταθεί από τίτλους. Το εξώφυλλο της 3ης χιλιάδας το φιλοτέχνησε ο Φώτης Κόντογλου και της 5ης ο Αντώνης Πρωτοπάτσης. Αυτή, η δεύτερη έκδοση είναι που έφερε όχι μόνο την καταξίωση του συγγραφέα αλλά έκανε και ρεκόρ πωλήσεων τέτοιου, που να αποτελεί σταθμό στη λογοτεχνική παραγωγή της χώρας^[4].

Η **τρίτη έκδοση** έγινε τον Δεκέμβριο του 1932, από τις εκδόσεις «Πυρσός», σε 5.100 αντίτυπα. Η έκδοση έγινε με έξοδα του συγγραφέα, και το περιεχόμενο έχει αυξηθεί κατά 2 κεφάλαια. Από τον Αύγουστο του 1936 και μέχρι το 1944, απαγορεύτηκε οποιαδήποτε ανατύπωση του βιβλίου.

Η **τέταρτη έκδοση** έγινε την άνοιξη του 1946 από τις εκδόσεις «Φίλοι του Βιβλίου», σε 4.000 αντίτυπα, εκ των οποίων τα 1.950 βγήκαν σε χαρτί πολυτελείας και 50 από αυτά αριθμημένα και με μία ιδιόγραφη σελίδα. Στο έργο έχει προστεθεί ακόμα ένα κεφάλαιο, συνολικά δηλαδή 58.

Η **πέμπτη έκδοση** έγινε τον Δεκέμβριο του 1949 και πάλι από τις εκδόσεις «Φίλοι του βιβλίου», σε 4.000 αντίτυπα, ενώ το εξώφυλλο το φιλοτέχνησε ο Γιάννης Τσαρούχης.

Η **έκτη έκδοση** κυκλοφόρησε τον Μάρτιο του 1954 από τις εκδόσεις «Βιβλιοπωλείο της Εστίας» σε 4.100 αντίτυπα, με εξώφυλλο και εικονογράφηση του Σπύρου Βασιλείου.

Η **έβδομη έκδοση** και η οριστική, κυκλοφόρησε το καλοκαίρι του 1955 σε 5.000 αντίτυπα από «Βιβλιοπωλείο της Εστίας», που έκτοτε συνέχισε τις επανεκδόσεις. Διαφορές στις εκδόσεις - κειμενικές αλλαγές

Η Jeanne Boudouris στη μελέτη της «*Η Ζωή εν τάφω* του Μυριβήλη», απόσπασμα της οποίας δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Νέα Εστία*, αναφέρει ότι όλα αυτά τα χρόνια και από έκδοση σε έκδοση ο Μυριβήλης επεξεργαζόταν ουσιαστικά το βιβλίο. Πέρα από την σταδιακή προσθήκη κεφαλαίων, αλλάζει τη δομή του βιβλίου, διαιρώντας κεφάλαια αλλά μετακινώντας τα με σκοπό να καλυτερέψει τη μορφή του έργου. Το 1930 συλλαμβάνει ολοκληρωμένα την ιδέα του πολεμικού μυθιστορήματος, γι' αυτό και προσθέτει ακόμα 3 στρατιώτες. Θα δώσει περισσότερο βάθος στα πρώτα πορτραίτα των στρατιωτών της πρώτης έκδοσης, αλλά θα ενσωματώσει και τις

αφηγήσεις των τριών καινούριων συμπολεμιστών, παρακολουθώντας την εξέλιξή τους. Μερικά κεφάλαια δένονται μεταξύ τους καλύτερα, έτσι το ένα να ανταποκρίνεται στο άλλο, όπως το κεφάλαιο «Θεσσαλονίκη», που αποκτά το συμπλήρωμά του στο κεφάλαιο «Παράτα».

Το έργο αποκτά μεγαλύτερη ενότητα θέματος και ύφους στη σημερινή μορφή του, είναι πιο σφιχτοδεμένο. Ο Μυριβήλης από την άλλη, βασανίζει αδιάκοπα τη γλώσσα που χρησιμοποιεί προσπαθώντας να πετύχει το καλύτερο αποτέλεσμα. Ξαναγράφει τις φράσεις προσπαθώντας να τις κάνει πιο απεριττες, να απαλείψει την άσκοπη φλυαρία και κυρίως να τονίσει και να τονώσει την μουσικότητα των προτάσεων, το ρυθμό τους. Εξαλείφει επίσης τις πλεονάζουσες επαναλήψεις και εμπλουτίζει τις προτάσεις με παρομοιώσεις και μεταφορές.

«Η απώτατη φιλοδοξία του Μυριβήλη συνίσταται στο να ασκήσει κάποια λεπτή γοητεία στον αναγνώστη που τον συνεπαίρνει η μαγεία των λέξεων. Προσφέρεται έτσι στον αναγνώστη η ευχαρίστηση να διαβάσει κείμενα που αξίζουν για την τέχνη με την οποία οι λέξεις είναι διευθετημένες, ανεξάρτητα από την έννοια τους. Το να αρέσει είναι πρώτα απ' όλα ο κανόνας στον οποίο υποτάσσεται ο Μυριβήλης χωρίς καμμία δυσκολία, από μια έμφυτη τάση να κατακτά την προσοχή του αναγνωστικού του κοινού.»

Οι αλλαγές που επέφερε, έχουν όμως και το μειονέκτημά τους. Και αυτό, η μελετήτρια το εντοπίζει στην αλλαγή της αίσθησης του χρόνου. Ο χρόνος προχωρά αργά, σταματά πολλές φορές κατά τρόπο τεχνητό, και το βιβλίο δεν μπορεί να διαβαστεί ομαλά παρά με συχνές διακοπές. Ακριβώς το αντίθετο, από την αίσθηση της ανάγνωσης που σε έδινε το μικρό σε έκταση πρώτο βιβλίο, που ο αναγνώστης το διάβαζε με κομμένη την ανάσα, και που δεν μπορούσε να το αποχωριστεί πριν φτάσει στο τέλος^[5].

Τις δύο πρώτες εκδόσεις, του 1924 και του 1930 τις έχει σήμερα ο αναγνώστης στη διάθεσή του, αφού οι εκδόσεις «Βιβλιοπωλείον της Εστίας», τις επανέξεδωσαν σε ένα ενιαίο βιβλίο που κυκλοφόρησε το 2016.¹

Μακεντόν ορτοντόξ[

Μια από τις πλέον χαρακτηριστικές αλλαγές στο μυθιστόρημα έχει να κάνει με τις μεταβαλλόμενες πολιτικές θέσεις του συγγραφέα. Στην πρώτη έκδοση του μυθιστορήματος (1924), ο αφηγητής περιγράφει μια σκηνή στην οποία αναρρώνει στο σπίτι μιας **σλαβόφωνης** αγροτικής οικογένειας που ζούσε βόρεια των ελληνικών συνόρων: «δὲ θέλουν ν᾿ναι μήτε "Μπουλγκάρ", μήτε "Σρρπ" μήτε "Γκρρτς". Μοναχὰ "Μακεντόν ορτοντόξ".»^[7] Η τελευταία πρόταση περιλαμβάνονταν στις δύο κατοπινές εκδόσεις του μυθιστορήματος (1930, 1932), αλλά αργότερα, στις μεταπολεμικές εκδόσεις, καθώς μετά τη δεκαετία του 1930 δεν ήταν πλέον αποδεκτό στην ελληνική κοινωνία να αναφέρεται κανείς στη σλαβική γλώσσα που ομιλούσαν στη **Μακεδονία** ως «μακεδονική» και στους ομιλητές της ως «Μακεδόνες», παρά μόνο αν ήταν κάτοικοι της **ελληνικής επαρχίας της Μακεδονίας** και ο Μυριβήλης έκρινε πολιτικά φρόνιμο να την αφαιρέσει.¹